

GEÇMİŞTEN GELECEĞE

Kocaeli Müze Çalışmaları

Editör: Serkan Gedük

ideal
Kültür Yayıncılık

GEÇMİŞTEN GELECEĞE

Kocaeli Müze Çalışmaları

ideal
Kültür Yayıncılık

GEÇMİŞTEN GELECEĞE
Kocaeli Müze Çalışmaları

Yayın Koordinatörü | **Ahmet Dündar**
Yayın Yönetmeni | **Zeynep Yeşilova**
Editör | **Serkan Gedük**
Kapak Tasarımı | **Yunus Karaaslan**
Sayfa Düzeni | **Adem Şenel**

ISBN | 978-625-8375-21-3

İDEAL KÜLTÜR YAYINCILIK
Topkapı Mah. Kahalbaşı Sok. No:31/1
Fatih - İstanbul
Tel: +90 212 528 85 41
bilgi@idealkultur.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 46699

Baskı ve Cilt | **Meteksan Matbaacılık**
Sertifika No: 46519

1. Baskı: İstanbul, 2022

© *Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz.*

Esere Ait Kütüphane Katalog Kartına Karekodu Okutarak Ulaşabilirsiniz.

GEÇMİŞTEN GELECEĞE

Kocaeli Müze Çalışmaları

Editör
Serkan Gedük

ideal
Kültür Yayıncılık

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7
SUNUŞ 9
ÖN SÖZ 11

KOCAELİ MÜZESİ'NDEN BİR GRUP FİBULA 13
Ahmet Bilir

KOCAELİ MÜZE MÜDÜRLÜĞÜ ETNOGRAFYA
KOLEKSİYONUNDAKİ KESELERİN İNCELENMESİ 31
Alper Fatih Abidin • Serkan Gedük

İZMİT KASR-I HÜMAYUNU'NUN HAFIZA
MEKÂNI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ 41
Aylin Gölcük

KOCAELİ MÜZESİNDE TUNÇ VE DEMİR ÇAĞLARININ İZLERİ 47
A. Tuba Ökse

AKTİF EĞİTİM ORTAMI: MÜZE 59
Ayşin Konak • Serkan Gedük • Armağan Konak

ASTAKOS (İZMİT) KÖRFEZİ ÇEVRESİ HELLENİSTİK
DÖNEM SERAMİKLERİNİN ÖN DEĞERLENDİRMESİ 69
Emre Ekin

NİKOMEDEİA BEYAZ HAMURLU SIRLI SERAMİK
VE ÇİNİ ÜRETİM MERKEZİ MİYDİ? 91
Füsun Tülek

ANA TANRIÇA'NIN BITHYNIA BÖLGESİ'NDEKİ AYAK İZLERİ 105
Günay Karahan

KONCA MEZAR KOMPLEKSİNİN MİMARİ ve
İKONOGRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 121
Güzin Bilir

YAĞBOLU MAĞARASI: KYBELE SUNAĞI 135
Serkan Gedük • Günay Karahan

NIKOMEDEIA'DAN YENI BIR NEKROPOLIS 147
Şengül Aydıngün • Rıdvan Gölcük • Haldun Aydıngün

KOCAELİ'NİN KÜLTÜREL MİRASI 161
Volkan Şenel

NİKOMEDİA HOŞGÖRÜ FERMANI (Öncesi ve Sonrası) 167
F. Yavuz Ulugün

KOCAELİ MÜZESİ KOLEKSİYONUNDA
YER ALAN BİR GRUP ROMA SİKKESİ 183
Zuhal Uykal

NİKOMEDEİA BEYAZ HAMURLU SIRLI SERAMİK VE ÇİNİ ÜRETİM MERKEZİ MİYDİ?

Füsun Tülek*

ÖZ

İstanbul'da Orta Çağ yapılarının arkeolojik kazı ve incelemelerinde beyaz kilden çok renkli boyalı sırlı çiniler bulunmuştur. Çiniler, duvarları, sütun başlıklarını çiçek veya geometrik motifler ile bezediği gibi mozaik ve fresk panoları çerçevelemekte kullanılmıştır. Kare veya dikdörtgen şeklinde olan çinilerin az sayıda örneklerinde azizlerin ikonalardaki asıllarına uygun şekilde büstlerinin betimlenmiş olması bu çinilerin de ikona işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Çinilerin hamurunun mikroskobik analizi 'beyaz kilden çok renkli boyalı sırlı duvar çinilerinin Başkent Konstantinopolis ve çevresinde birden fazla atölyede üretildiklerini göstermiştir. Duvar çinileri, beyaz kilden çok renkli boyalı sırlı kapları üreten atölyelerde yapılmıştır. Yurtdışında, çeşitli müzelerde sergilenen bir grup 'beyaz hamurlu sırlı duvar çinilerinin menşei Bithynia, Nikomedeia olduğu konusunda bilimsel tartışmalar bulunmaktadır. Çalışmamız, 'beyaz hamurdan sırlı' seramik ve çinileri tanıtmakta, Başkent Konstantinopolis ve Nikomedeia'dan olduğu öne sürülen 'beyaz hamurdan sırlı ve çok renkli' çinilerinin buluntu yerleri ve fiziki özelliklerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Kil, Duvar Karosu, Çok Renkli Boya, Ikona, Sırlı Çini, Köken.

ABSTRACT

Medieval structures in Constantinople yielded polychrome painted glazed wall tiles in white clay. The wall tiles decorated colonette capitals and frames to mosaic and fresco panels in floral or geometric motifs. Some of the uncovered tiles in square or oblong shapes bear busts of saints functioning as icons proper, few in quantity.

Microscobic analysis of clay demonstrates that the polychrome painted glazed wall tiles in White clay are products of more than one workshop in Constantinople and its

* Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, tulekfusun@gmail.com

vicinity. The workshops that produced white clay polychrome painted glazed vessels also made the wall tiles. The provenance of a group of White clay Wall tiles on display at various museums abroad claimed Bithynia, Nicomedia is a scholarly debate and a controversial subject matter. The present study introduces White clay glazed ceramics and elaborates on White clay glazed polychrome Wall tiles from Constantinople and Nicomedia, finding spots and material characterization.

Keywords: White clay, Wall tile, polychrome painted, icon, glazed tile, provenance

Giriş

Beyaz Hamurlu Sırlı Seramikler, İstanbul'da çeşitli Orta Çağ yapılarının arkeolojik kazı ve incelemelerinde Erken Orta Çağ tabakalarından itibaren bulunmakta ve Başkent Konstantinopolis'te üretildikleri anlaşılmaktadır. Beyaz Hamurlu Çok Renkli ve Sırlı Seramik ve Çini buluntuları daha çok Orta Orta Çağ'a tarihlenen yapı evrelerinde, Makedon ve Komnenos Hanedanları dönemleri ve sonrasına tarihli olarak kazılarda bulunmaktadır.

Nikomedeia'da günümüze değin yürütülen arkeolojik araştırmalarda beyaz hamurlu seramik buluntusu ve bu seramiklerin kentte üretim yerlerine ilişkin bir bilgi henüz edinilmemiştir. Bununla beraber yurt dışı sanat pazarı ve müzelere "Nikomedeia Çinisi" tanımlaması ile girmiş sır altı Çok Renkli boyalı beyaz hamurlu mimari seramik eserler bulunmaktadır.

Orta Çağ Yazılı Kaynak ve Yapılarında Nikomedeia Çinisi

Nikomedeia Çinileri, Konstantinopolis'te revaçta bir yapı bezeme ögesi olmalıdır ki, bezediği bir yapının envanter kayıtlarına geçmiştir. 13 Ekim 1202'de başkent Konstantinopolis'in Kalubia denilen semtinde Botaniates Sarayı Cenevizlilere devredilirken bir praktika- vergi defterine kaydedilmiş envanter ortaya çıkar; Saraydaki kilisenin kornişlerinin "tanastrion Nikomhdeion sun te kosmhth" Latince metinde de "*indutis Testis De Nicomedeia*" Nikomedeia çinileri ile kaplı olduğu belirtilmektedir[1].

Başkent yapılarında beyaz hamurlu Çok Renkli geometrik ve floral desenli veya tek figürlü ikona olarak çini, bir kültür malzemesi olarak arkeolojik araştırmalarda ilk defa 1907-09 yıllarında İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü arkeologları tarafından belgelenmiştir; MS 5. yüzyılda inşa edildiği ve MS 11. yüzyıl ortasında Komnenos hanedanlığı tarafından yeniden bezenerek

1 Mango 1986, 239.

ihya edildiği bilinen St. John Stoudios Manastır Kilisesi (İmrahor Cami) kazılarında beyaz hamurlu duvar çinileri de buluntular arasındadır[2].

İstanbul kentinin Anadolu yakasında Haydarpaşa'da 1905 yılında yapılan[3] ve 1937 yılında Türk Tarih Kurumu'nun girişimi ile Bossert, Mamboury gibi başkanların yürüttüğü çeşitli kazılarda da İstanbul'da Büyük Saray ve çevresinde beyaz hamurlu çini ve seramik buluntu yeri ve buluntularının da sayısı artar; Zeuxippus hamamları, Myrelaion (Bodrum cami), Samson Hastanesi, Konstantin Lips manastırı[4], Topkapı Saray Bazilikası, Kyriotissa Kilisesi (Kalenderhane Camii ve Aziz Polyeuktos Bazilikası (Saraçhane)[5], İmparator Justinyanus'un konutu Bukoleon Sarayı arkasında bir odada renkli sırlı çini bulunması gibi[6].

Günümüz Çalışmalarında Nikomedeia Çinileri

Aynı zamanda, 1909-1914 yılları arasında Bulgaristan'da MS 9. yüzyılda yapılmış olan Patleina Manastır Kilisesi kazılarında beyaz hamurlu Çok Renkli çiniler bulunur[7]. Böylelikle Çinilerin birden fazla üretim yeri olabileceği Başkent, Nikomedeia ve veya Bulgaristan önerilmiştir[8]. Beyaz hamurlu ve şeffaf sırlı seramiklerin 3 ayrı merkezde biri Başkent Konstantinopolis, diğeri başkentin yakın bölgesinde kaolinitik kil yatakları olan bir üretim yeri ve üçüncü olarak da yeri henüz belirlenmemiş İmparatorluğun doğusunda bir üretim merkezi olması da öneriler arasındadır[9]. 1930'lu yıllardaki Büyük Saray kazılarından bulunan malzemeyi inceleyen Rice, Beyaz Hamurlu Seramik ve Çinilerin Nikomedeia'da üretildiğini öne sürer[10]. Bir başka görüş de Beyaz Hamurlu Çok Renkli sırlı çinilerin Nikea/ İznik'te üretildiği ve Nikomedeia limanı üstünden dağıtıma girdiğini öne sürmektedir[11].

Bu esnada, Antika Eserler – Sanat Pazarı'nda, Nikomedeia 'da bir kilisede bulunan çiniler pazarlanmış ve 1924 yılında Moskova Devlet Tarih Müzesi'ne bir kolekisyoner tarafından teslim edilmişlerdir. Böylece Sanat Pazar'ında "Nikomedeia Çinisi" bir antika eserler olarak varlık göstermiş ve pazarlanır olmuştur; Koleksiyoner, çinileri bir Athos/Aynaroz Dağı Manastır

2 Ettinghausen 2001, 203.
3 Ebersolt 1910, 39, Res. 44, env., no. 2544.
4 Mango ve Hawkins 1964,310.
5 Mason, M. Mango 1995, 315.
6 Asgari 1984, Res. 17.
7 Gerstel 2001.
8 Totev 1987, 65-80; Durand, Vogt 1992.
9 Armstrong 2020, 9; Makaorova 1963, 23.
10 Rice 1930, 15, 82.
11 Macridy 1964, 277.

keşişinden satın aldığını ve kaynağının aslen Nikomedeia olduğu bilgisini vermiştir[12]. 1954 yılında Topkapı Saray ve St. John Studious bazilikaları çinilerini inceleyen bir makalede çinilerin kaynağının Nikomedeia olasılığının belirtilmesi, "Nikomedeia Çinileri" Beyaz Hamurlu Çok Renkli çinilerin bilim ve sanat dünyasında bilinirliğini arttırmıştır[13].

1960'lı yıllarda İstanbul kentinin gelişim ve imar projeleri kapsamında bir yol için Saraçhane'de alt geçit yapımı esnasında Aya Polyeuktos Kilisesi temelleri ortaya çıkmış ve kazı buluntusu seramikler 1992 yılında yayınlanmıştır[14]. Saraçhane seramikleri arasında yerel ve yakın civar üretimi Beyaz Hamurlu Sırlı ve Sırsız Seramik kap kacaklar zaman dizinsel gelişimi ayırt edilebilecek ve tipolojisi oluşturulabilecek kadar çok sayıda ele geçmiştir; Buluntulardan nicelik olarak az ama nitelikli 20 adedi beyaz hamurlu sırlı Çok Renkli boyalı çinidir[15]. Hayes, Saraçhane buluntusu beyaz hamurlu duvar çinilerini Nikomedeia çinileri olarak tanımlayıp tarih olarak MS 10 ve 12. yüzyıl başına kadar olan tabakalarda görüldüğünü belirtmektedir[16]

Beyaz Hamurlu Seramik Tipolojisi

Beyaz Hamurlu Çini üretimi, Beyaz Hamurlu Seramik geleneğinin bir parçası olmalıdır. Başkent Konstantinopolis ve yakın çevresinde MS 500'lü yıllardan beri bir seramik geleneği olan beyaz hamurlu seramik üretimi, MS 7. yüzyıl ilk çeyreği öncesi iki yüzyıl boyunca revaçta Batı Anadolu üretimi Kırmızı Hamurlu ve Kendinden Astarlı Seramiklerin (PRS- Foça Kırmızı Astarlıları) piyasadan çekilmesi ile önceleri sırsız seramik kaplar olarak tekrar ön plana çıkar. Başkent Beyaz Hamurlu Seramikleri ince cidarlı ve zarif sofra tabakları ve daha çok kaburgalı gövdeli testiler olarak üretilirler. Erken Orta Çağ, MS 7. yüzyıldan itibaren, Başkent Konstantinopolis'te beyaz hamurlu seramikler sırlanmaya başlanır (BHSS) ve 13. yüzyıla değin başkentte üretilirler. BHSS, MS 12. yüzyılda sgrafitto (kazıma bezeme) ve benzeri seramik gelenekleri ortaya çıkana kadar başlıca Bizans Seramiğini oluşturur. BHSS, hamur özelliklerine göre 4 kümeye ayrılır: **BHSS 1,** gerçekte beyaz değil bej renkte hamur üstüne ince beyaz astarlı ve şeffaf sırlıdır ve MS 7. yüzyıl ortasından 9. yüzyıl sonuna kadar üretilir. **BHSS 2,** hamuru çok özlü dokulu ve beyaz renkte, astarsız ve sır sarımsı yeşilimsi renklerde doğrudan kap yüzeyine uygulanır; Orta Orta Çağ'da, Makedon Hanedanlığı zamanından başlayarak

12 Roussanova 2001: 301.
13 Ettinghausen 1954, 85.
14 Hayes 1992, passim.
15 Mason, M. Mango 1995, 324.
16 Hayes 1992, 12.

250 yıl boyunca 12. yüzyıla kadar üretilmiştir ve Bizans dünyasında başka bir yerde örneği yoktur. MS 11 ve 12. yüzyıllarda BHSS 2 üretimi devam ederken **BHSS3** üç farklı sır kompozisyonu ile (olasılıkla alkali katkılı) ortaya çıkar; bu yeni sır yüzeyde sert kahverengimsi bir kabuk oluşturur. Bu dönemde **Beyaz Hamurlu Çok Renkli Sırlı Seramikler (BHPSS)** ortaya çıktığı gibi 12 ve 13. yüzyıllara tarihli hamuru kumlu **BHSS4** de görülür. Bu ikisinin arasında yer alan BHSS3 ve daha iyi kalite bir sıra sahip **BHSS5** olarak tanımlanabilecek bir farklı beyaz hamurlu seramik daha ortaya çıkar ve bu çoklu ortamda BHSS2 sönümlenir. **BHSS 4,** MS 12. yüzyılda o güne kadar üretilen seramiklerin yerini, mika, kum katkılı, kumlu dokulu hamuru ve ince sırlı, çoğunlukla boyalı bezemeye sahip olmasıyla alır. **BHSS5** ise sırlı ve sırsız türlerinde aynı beyaz hamur ve üretim tekniğini kullanır ve yerel olarak Başkent üretimi olarak değerlendirilmektedir. MS 12. yüzyıl ortası ve 13. yüzyıl başı boyunca Başkentte üretilen en yaygın seramik türü olur. **BHPSS** ise sır altı Çok Renkli zarif desenli boyalı olup sofra tabaklarının yanı sıra duvar çinilerini de kapsamaktadır[17]. **BHPSS** beyaz hamurunu diğer beyaz hamurlulardan ayıran özellik kaba katkılardan arınmış olarak fırınlandığında parlak bir beyaz veya soluk beyazımsı pembe renk almasıdır[18]. Son derece renkli ve güzel kap kacak üretimi olan **BHPS çinilerinin** yalnızca saraylar ve kiliselerde kullanılmış olması da dönemin lüks kültür malzemesi olduğunun göstergesidir[19].

Beyaz Hamurlu Çinilerin Nikomedeia'da Üretimin Sorgulanması

Sır altı boyalı olan **BHPSS ve Çinilerin** henüz üretim yeri bilinmemekle birlikte kapların Başkent Konstantinopolis'in yakınlarında ve veya Anadolu Orta Orta Çağ Seramik geleneğinde biricik yerini koruyan **BHPS Çinilerin** Nikomedeia'da üretilmiş olmaları mümkündür[20]. **BHPS Çinilerin** ortaya çıkışının Makedon Hanedanlığı döneminde İslam dünyası ile kültürel etkileşim sonucu özellikle Bağdat veya Samarra'dan MS 9. yüzyıl, 830 yılında başkent Konstantinopolis'e gelmiş ve sonra imparatorluk düzeyinde kültürel ve siyasi ilişkiler ile Bulgaristan'da Preslav'a tanıtılmış olması da olasıdır[21]. Unutulmamalıdır ki, Makedon Hanedanlığı döneminde Kos Adası'nda bulunan Nea Moni ve Kiev'de bulunan Hagia Sophia kiliselerinin planından mozaik tessera gibi en ufak bezeme malzemesine kadar başkentten gönderilmiştir.

17 Hayes 1992, passim.
18 Armstrong 2008, 432
19 Armstrong 2008, 433
20 Armstrong 2008 passim.
21 Mango 2001, 39.

Beyaz hamurlu seramik geleneğinin MS 7. yüzyıldan itibaren yaygın biçimde Başkentte görülmeye başlaması ve çeşitlenerek Orta Orta Çağ'da Beyaz Hamurlu Sırlı Çok Renkli seramik ve çinilerin de görülmesi tek bir üretim yeri olamayacağını başkent içi ve çevresinden birden fazla üretim atölyeleri olabileceğini düşündürmektedir. 1970'lerde başkentte Kyriotissa Kilisesi (Kalenderhane Camii) arkeolojik kazılarında seramik üretiminin de yapıldığını gösteren üretim atıkları bulunmuş ve arkeometrik olarak kil analizi yapılmıştır[22]. 1980'lerde aktif olan ve benzer kilde seramik üreten Anadoluhisarı seramik atölyeleri ve ayrıca Haliç'te de fırınların aranmasını gerektiği önerilir[23].

Son yıllarda İstanbul'da yapılan Marmaray kazılarında BHSS örneği[24] bulunduğu gibi Sirkeci açmasında S1 ve S3 kümeleri arasında az sayıda da olsa kaolinit kilden beyaz hamurlu seramiklerin de üretildiği anlaşılmıştır[25]. Hatta Üsküdar açmasında da üretim yapıldığı anlaşılmış ve analizler sonucu üretimin Son Devir Bizans yönetimi, Paleologos Hanedanlığı zamanında da devam ettiği anlaşılmıştır[26].

Beyaz Hamurlu Seramik ve Çinilerin Mikro Yapısal İncelemeleri

Beyaz Hamurlu çini ve Seramikler üzerine Megaw ve Jones'un 1983 yılında yaptıkları arkeometrik incelemenin yanı sıra Fransız araştırmacıların Louvre Müzesinde bulunan çiniler üzerinden yaptıkları incelemelerin sonuçları da değerlendirilerek İsrail Ashmoleon Müzesi'nde Fenari İsa Cami kazıları buluntusu bir örneğin de Oxford Üniversitesi laboratuvarlarında petrografik ve kimyasal analizleri yapılır[27]. Oxford Laboratuvarları Arkeometrik analizlerine göre başkent buluntusu çinilerde iki farklı bileşenleri olan beyaz hamur tespit edilir. Bileşenlerden birinde kireç oranı yüksek iken diğerinde de demiroksit oranı yüksektir. Kil kaynağı olarak İstanbul'da Arnavutköy (Boğaz'da), Anadoluhisarı ve Hayes ile hem fikir olarak İstanbul çevresi önerilmekle birlikte[28] Nikomedeia olasılığının da araştırılmaya devam edilmesi gerektiği belirtilir[29]. Çeşitli müzelerde bulunan örnekler üzerinde petrografik, Nötron Aktivasyon ve ICP-AES/MS yöntemleri uygulanarak yakın zamanda Walters Sanat Müzesi'nde de arkeometrik analizler yapılmıştır[30] ve bir önceki analizler ile uyumlu

22 Megaw, Jones 1983, passim.
23 Megaw, Jones 1983, 236.
24 Kızıltan, Öztuncay 2007, kat.no:Ü29,30,32;SC11,16;Y25,45,61.
25 Waksman 2012, 149; Girgin 2007, 99.
26 Waksman vd. 2010, 336.
27 Mason, M. Mango 1995, 326.
28 Mason, M. Mango 1995, 328-29.
29 M. Mango 2001, 40.
30 Lauffenberger vd. 2001, 67.

olarak beyaz hamurlu seramiklerin malzeme karakterizasyonu açısından iki ayrı kümeye ayrıldığı tespit edilmiştir.

Beyaz Hamurlu Çini Yapım Tekniği

Beyaz hamurlu seramik ve çinilerin üretiminde kullanılan hamur aynı hamur olup seramik yapımında kullanılan ile duvara kaplama levhası olarak uygulanan çinideki de aynı olup beyaz hamurlu seramik üreten atölyelerin ihtiyaç olduğunda dönemsel olarak çini üretmiş olabileceği önerilmektedir[31]. Aynı hamurun kullanıldığının tespiti çini üretimi için seramik fırınlarından farklı ve başka bir üretim yeri aranmaması gerektiğini de göstermektedir. Çinilerin üretiminde, çini daha çok iki boyutlu levha olması nedeni ile, yapım esnasında hamur bir yüzey üstünde açılıp yayılmakta ve olasılıkla ahşap bir oklava ile beyaz hamur inceltilmektedir. Hamurun üstünde açıldığı yüzeye de hamur yapışmasın diye kum serpilmektedir. Hamurun kesitinde görülen kuvartz katkı yüzeye serpilen bu kumdan kaynaklanır. Çini hamuru bir şablon yardımı ve bıçak ile istenilen boyut ve şekilde kesilir. Nikomedeia buluntusu olduğu belirtilen çiniler üzerinde yapılan laboratuvar analizlerinde çini hamurunun kalınlığı 0.5- 0.9 cm arasında değiştiği, üretilen çininin içinde de kalınlığın 0.1 cm değişebildiği ve çini hamurunun ortada daha kalın kenara doğru daha inceldiği görülmüştür.

Çiniler, fırınlanmadan önce, seramik kaplarda olduğu gibi kurutma aşamasından geçtikten sonra bezler üzerinde deri sertliğinde kurutulmakta; kurutma sonrası metal geniş yüzeyli bir obje ile çininin pürüzlü kısımlar düzeltilip yüzeyi düzlenerek perdahlanmaktadır. Hazırlanan yüzey üzerine desen doğrudan veya astar üzerine boyanmaktadır ki, BHSS 1 üzerine yapılmış bir arkeometrik analiz bu üretim tekniğini teyit etmiştir[32]. Astar gövde üstüne açıktan koyuya doğru açık pembemsi renklerde uygulanmıştır. Çini, boyamadan sonra uygulanacağı mimari ögeye göre uygun boyutlarda kesilmekte ve boya üstüne renkli sır belirlenmiş kısımlara uygulanmaktadır. Renkli sır, demiroksitten elde edilmiş amber ve kahve renklerde, bakır oksitten yeşil, manganez oksitten ise patlıcan moru, kobalt oksit ile de mavi renkler elde edilmektedir. Fırınlamadan önce renkli ve şeffaf sırın uygulanması son işlemdir. Çiniler 800 derece sıcaklıktaki fırınlarda pişirilir. Çinilerin arka yüzeylerinde görülen bilinçli yapılmış pürüzlükler duvarda kireç oranı yüksek bir sıvanın

31 Laufenberger vd. 2001, 85.
32 Waksman 2007, 132.

üstüne yapıştırıldıklarını göstermektedir[33]. Beyaz Hamurlu Seramik ve Çiniler bir kez fırınlanırlar[34].

Dünya Müzelerinde Nikomedeia Çinileri

2001 yılında Walters Sanat Müzesi'nde bulunan Nikomedeia Beyaz Hamurlu Çok Renkli Sırlı Çinileri içinde katalog da içeren bir monograf ile akademik dünyaya tanıtıldılar[35]. Yarım asırdır müze deposunun çekmecelerinde duran çini parçaları gün yüzüne çıktılar. "Nikomdeia Çinileri" konusu böylece bilim dünyasının gündemine tekrar oturdu. Walter Sanat Müzesi ekibinin çiniler üzerine yaptıkları teknik ve arkeometrik analizlerde İstanbul buluntusu çiniler arasından Topkapı Saray Bazilikası çinilerinin hamur bileşenleri en fazla Nikomedeia çıkışlı örnekler ile örtüştüğü görülmüştür[36].

1924 yılında Moskova'da sergilenen üç Nikomedeia çinisinden biri sağlam, diğer ikisinin kenarı veya yarısı kırıktır. Çinilerden ikisi kare şekilli olup biri ±17cm ikincisi de ±14cm kenar uzunluğundadır. Üçüncü çini ±11 x 15 cm boyutu ile dörtgen şekillidir. Çiniler figürlü betimli olup birer ikonadırlar[37].

Birinci çininin üstünde Aya Georgios'un büstü bir madalyon içinde betimlenmiş ve adı başının her iki tarafına Grekçe yazılıdır. İkinci çini kırık olmasına karşın tasarım bir önceki ile aynı olup yazısından anlaşıldığına göre madalyonun içinde büst olarak Aziz Panteleimon betimlenmiştir. Her iki aziz de sakalsız genç betimlenmişlerdir. Üçüncü çininin üstünde ilk ikisinden faklı olarak kalabalık bir sahne betimlenmiş olmakla birlikte figürlü sahnenin kulaklı bir madalyon içinde sunulması ile tasarım açısından öncekiler ile benzerlik göstermektedir. Kalabalık figürlü sahnenin 4/3ünü kapsayan kısımda şaha kalkmış beyaz bir at üstünde Baş Melek Mikhael kanatları arkaya doğru açılmış sağ elinde mızrağı ile görülmektedir. Sahnenin sağında 3 sıra önden arkaya doğru dizilmiş kalabalık bir topluluk baş Melek Mikhael'e yüzleri dönük bakmaktadırlar. Beyaz atın şaha kalkmış ayakları ve kalabalık grubun arka fonunda bir doğa peyzajını, dağların ikiye yarılmasını anıştıran bir betim bulunmaktadır[38].

Londra'dan bir koleksiyoner 3 bin parçadan oluşan malzemeyi ortaya çıkarır. Beyaz hamurdan mimari seramik parçaları 1960 ve 1963 yılllarında antik Nikomedeia /İzmit merkezin 10 km kuzeydoğusunda bir köydeki tek nefli

33 Lauffenburger vd. 2001, 75.
34 Waksman vd. 2007, 130.
35 Gerstel, Lauffenburger 2001.
36 Gerstel 2010, 49.
37 Roussanova 2001, 301.
38 Roussanova 2001, 302.

kilise yıkıntılarından toplanmıştır. Kuzey duvarı ve apsisi 1 metre kadar ayakta duran bir kilisenin güney ve batı duvarları tepeden aşağı yuvarlanmış ve Kilisenin etrafında sayısız mermer parçaları ve yapı malzemeleri bulunmuştur. Dağılan yapı malzemeleri arasında üstünde Kl(audios) Philokalos yazılı mermer parça MS 2. yüzyıl sonu ve MS 3. yüzyıl başına tarihli olup Kiliseyi inşa etmek için devşirme kullanılmış olmalıdır[39].

Aynı alanda İzmit'te 1963 Nisan ayında tekrar malzeme toplanmış ve hepsi birden 16 Temmuz 1963'te Londra'da satıldığı anlaşılmaktadır. Bu çiniler bugün Bunlar Walters Sanat Müzesi ve Louvre Müzesi arasında dağılmıştır. Walters Sanat Müzesi aldığı çini ve mimari seramikler arasında figür betimli 20 adet çini ikonayı 2007- 2008 yıllarında sergiler. İzmit'ten gelen çiniler 4 ana kümede toplanmaktadırlar: seramik ikonalar, sütunçeler, düz levhalar, dikdörtgen içbükey, dış bükey levhalar ve dar ince uzun bantlar. Tüm bu çiniler üzerinde yapılan NAA- nötron atomik absorption analizinde bu çinilerin hepsinin kaynağının aynı olduğu anlaşılmıştır[40]. Nikomedeia bir çini üretim merkezidir. Walters Sanat Müzesi'nin yaptırdığı arkeometrik mikroyapısal analizler bunların tek bir kaynaktan geldiğini göstermiştir[41]. Nikomedeia beyaz hamurlu seramik ve çini üretim merkezi ve fırınları henüz bulunmamış olsa da üretim yerlerinin Nikomedeia olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır[42].

Resim 1. Nikomedeia Çini 1 Aziz Georgi (Roussanova 2001, F.1, 301)

39 Gerstel 2010, 50.

40 Gerstel 2009, 174.

41 Gerstel 2010, passim.

42 2011 yılında Kocaeli Müzesi uzman arkeologlarının yaptığı kazılarda çok sayıda beyaz ve kırmızı hamurlu seramikler, üretim atıkları ve fırın gereçleri bulunmuştur. Hereke Kalesi seramik malzemesi Prof. Dr. Füsun Tülek danışmanlığında bir YL tez konusu olarak hazırlanmakta ve ayrıca Kocaeli Müze Müdürlüğü ile yayına hazırlanmaktadır.

Resim 2. Nikomedeia Çini 2 Aziz Panteleimon (Roussanova 2001, F.2, 302)

Resim 3. Nikomedeia Çini 3 Baş Melek Mikhael (Roussanova 2001, F.3, 302)

Kaynakça

Armstrong 2020 P. Armstrong, "From Constantinople to Chersonesos and Lycia: Polychrome White Ware Cups", 9- 15.

Armstrong 2008 P.Armstrong, "Ceramics" R. Cormack, J.F. Haldon, E. Jeffreys (Derl.), The Oxford Handbook of Byzantine Studies, 430-443.

Asgari 1984 N. Asgari, "İstanbul Temel Kazılarından Haberler 1983", Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, 43- 62.

Durand, Vogt 1992 J. Durand, C. Vogt. "Plaques de céramiques décoratives byzantines d'époque macédonienne', Revue du Louvre. 42.4, 38-44.

Ebersolt 1910 J. Ebersolt. Catalogue des poteries byzantines et anatoliennes.du musee de Constaninople, İstanbul.

Ettinghausen 2001 E.S.Ettinghausen, "St. John Stoudios (İmrahor Camii)", S.E.J. Gerstel ve J. A. Lauffenburger (Derl.), A Lost Art Rediscovered, The Architectural Ceramics of Byzantium, Pennyslvania. 203- 204.

Ettinghausen 1954 E. S. Ettinghausen, "Byzantine Tiles from the Basilica in the Topkapı Sarayı and Saint John of Studios", Cahiers Archéologiques, 7, 79- 88.

Gerstel 2010 S.E.J. Gerstel "The Nikomedeia Workshop: New Evidence on Byzantine Tiles", The Journal of the Walters Art Museum Vol.66/67 (2008/2009), 5-53.

Gerstel 2009 S.E.J. Gerstel "New Tiles of Nicomedia and Architectural Polychromy in Medieval Byzantium", Anathemata Eortika: Studies in Honor of Thomas F. Mathews, Mainz. 173- 180.

Gerstel, Lauffenburger 2001 S.E.J. Gerstel ve J. A. Lauffenburger. A Lost Art Rediscovered. The Architectural Ceramics of Byzantium, Pennyslvania.

Girgin 2007 Z. Girgin. "Sirkeci'de Sürdürülen Kazı Çalışmalarından Elde edilen Sonuçlar", Z. Kızıltan, B. Öztuncay (Derl.). Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı. Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları. İstanbul. 96- 105.

Hayes 1992 J.W. Hayes. Excavations at Saraçhane in İstanbul. 2 Cilt, Princeton.

Kızıltan, Öztuncay 2007 Z. Kızıltan, B. Öztuncay (Derl.) Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı. Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları. İstanbul.

Lauffenburger vd. 2001 J.A. Lauffenburger, J.Vogt, A. Bouquillon. "Technical Insights into the Working Practices of the Byzantine Tile Maker", S.E.J. Gerstel ve J. A. Lauffenburger (Derl.), A Lost Art Rediscovered. The Architectural Ceramics of Byzantium. Pennyslvania. 67- 87.

Macridy 1964 T. Macridy. "The Monastery of Lips and the Burials of the Paleologi", Dumbarton Oaks Papers, 18, 253- 277.

Mango, C. 1986 C. Mango, The Art of the Byzantine Empire 312-1453 Sources and Documents. Toronto.

Mango, Hawkins 1964 C. Mango, E.J.W.Hawkins. "Constantine Lips" Dumbarton Oaks Papers. 18, 299- 315.

Mason, M. Mango 1995 R. B. Mason ve M. Mundell Mango. "Glazed "Tiles of Nicomedia" Constantinople and its Hinterland, C. Mango ve Gilbert Dagron (Derl.), Cambridge. 313- 331.

Megaw, Jones 1983 A.H.S. Megaw ve R.E. Jones, "Byzantine and Allied pottery: A Contribution by Chemical Analysis to Problems of Origin and Distribution", The Annual of the British School at Athens.78, 235-263.

Mundell Mango 2001 M. Mundell Mango, "Polychrome Tiles Found at İstanbul: Typology, Chronology, and Function", S.E.J. Gerstel ve J. A. Lauffenburger (Derl.). A Lost Art Rediscovered. The Architectural Ceramics of Byzantium. Pennyslvania. 13- 41.

Rice 1930 D. T. Rice. Byzantine Glazed Pottery, Oxford.

Roussanova 2001 R.B.Roussanova 'State Historical Museum in Moscow' "Catalogue of Tiles from Sites in Constantinople and in Collections", S. E.J. Gerstel ve J. A. Lauffenburger (Derl.). A Lost Art Rediscovered. The Architectural Ceramics of Byzantium. Pennyslvania.301-2.

Spieser 1991 J.-M. Spieser, "La Céramique Byzantine Médiévale", Hommes et richesses dans l'Empire byzantin VIII – XV Siècle, V. Kravari, J. Lefort, ve C. Morrison (Derl.) Réelaites Byzantines 3 Paris. 249-260.

Striker, Kuban 1975 C.L.Striker, Y.D. Kuban. "Work at Kalenderhane Camii in İstanbul: Fifth Preliminary Report (1970-74)", Dumbarton Oaks Papers. 29, 306- 318.

Stryzgowski 1913 J. Stryzgowski. Die Baukunst des Armenian und Europa. Band 2 Ergebnisee einer vom Kunsthistorischen Institute der Universitaet Durchgeführten Forschungsrise. Viyana. https://digi.ub.uniheidelberg.de/diglit/strzygowski1918bd2/0005

Totev 1987 T. Totev, "L'atelier de céramique peinte du monastère royal de Preslav" Cahiers Archéologiques. 35, 65- 80.

Verdier 1983 P. Verdier, "Tiles of Nicomedia" Harvard Ukranian Studies. 7. Okeanos: Essays presented to Ihor Sevcenko on his 60th Birthday by his colleagues and students. 632-38.

Waksman 2012 S. Y. Waksman, "The First Workshop of Byzantine Ceramics Discovered in Constantinople/İstanbul: Chemical Characterization and Preliminary Typological Study". Ed. Sauro Gelichi. Atti Del IX Congresso Internazionale Sulla Ceramica Medievale nel Mediterraneo. Venezia, Scuola

Grande dei Carmini Auditorium Santa Margherita 23- 27 novembre 2009. Floransa. 147- 151.

Waksman vd. 2010 S.Y. Waksman, N. Erhan, S. Eskalen. "Caractérisation des céramiques produites dans les ateliers de Sirkeci (İstanbul). Résultats de campagne 2009". Anatolia Antiqua. 18, 329- 337.

Waksman vd. 2007 S. Y. Waksman, A. Bouquillon, N. Cantin, İ. Katona, "The First Byzantine "Glazed White Wares" in the early medieval technological context, S. Y. Waksman (Derl.). Archaeometric and Archaeological Approaches to Ceramics. BAR International Series S1691, 129- 135. Oxford.

Görseller

1. Nikomedeia Çini 1 Aziz Georgi (Roussanova 2001, F.1, 301)
2. Nikomedeia Çini 2 Aziz Panteleimon (Roussanova 2001, F.2, 302)
3. Nikomedeia Çini 3 Baş Melek Mikhael (Roussanova 2001, F.3, 302) 302)